

שלום קרמר

שירת ש. שלום

שירתו של ש. שלום כובשת לה נתיב אל לב העם. בכל הדרכים, בכל השבילים ובכל הצינורות היא זורמת אל הכרת העם והופכת להיות חלק מתודעתו. ואם בכלל אפשר לדבר בדורנו אנו על שירה ה"כובשת לה את לב העם", אין זו אלא שירת ש. שלום, שככל שהיא אינדיבידואליסטית, ורשותה רשות היחיד, כן היא ציבורית-לאומית ורשותה רשות הרבים. ידעה שירה זו בשביל דורנו אותה תמוזגת מופלאה של כאב הפרט וכאב הכלל, של קול היחיד ושל קול האומה, שבלעדיו אין בכלל לדבר על ערך לאומי-כללי של שירה.

אין כשירתו של ש. שלום הולמת לציין התקופה החדשה בהרגשה העברית. וכשם ששירת התחיה, עם ראשית צמיחת הרעיון הצינוני החדש, כשהמשורר העברי קם להביע וגם להכשיר את הפסיכיקה הלאומית המחודשת — נקראת על שמו של ביאליק, כך תיקרא תקופה זו של ההרגשה העברית, הקרועה והשסועה, האכולה ניגודים והמתלבטת ביסוריה על שמו של ש. שלום. ולא לקבוע ערכים אני בא, להעריך את חלקו של המשורר לשירה העברית מבחינת ההישג כשלעצמו, הצורה וכלל־השלמות שבה — לא בכגון דא אנו עוסקים — אלא לציין את הטיפוסי ביותר, האופייני ביותר למכלול־ההרגשות של התקופה, לסערותה, לזעזועים שבה, לחריגת היחיד מתפיסת־נפשו הנורמא־לית וחריגתם של עמים מתחומי תרבותם של דורות; חריגה שהיא אופיינית כל־כך לתקופתנו. ש. שלום הוא האספקלריה רבת הצלעות ביותר ורבת־הבליטות ביותר לזמננו האומלל, עקור הנפש ומוזעזע הנשמה.

ואמנם כן, ייתודו של ש. שלום במין סגנוניות נפשית, שאין להכילה בדברים, באותו שתי וערב של החוויה המודרנית, שהיא סגולת דורנו, שהכל בה והיא איננה נאחזת בכל. הוא אופייני לתקופתנו, ותקופתנו אופיינית לו. זה דורנו רב־האנפין האומלל בא לידי ביטוי בדבקתו למציאות היום־יומית, שהוא בחינת כרוז לה ושופר — מזה, ובעליתו למרומים, מרום האידיאלים ותביון המסתורין — מזה, בתשוקתו הלוהטת לחזור למקורות־הקדם של איתני־

התג'ך — מזה, ובספיגתו רבת־הצנורות מכל מעינות תרבויות העולם — מזה, במפלותיו ובנצחונותיו, בכשלונותיו ובהישגיו. שירתו של ש. שלום מלווה את היחיד־בישראל מראשית התעוררותו האישית והלאומית ועד אחרון סבוכיו האינדיבידואליים במבנה אשרו הפרטי ואחרון לבטיו בבנין מולדתנו. הפואימה הביוגרפית־השירית "און בן סלא" הוא כעין היסטוריה נפשית קצרה ומרוכזת, מקורית וגם מופלגת, של דורנו. זה יומן שירי של המשורר מראשית חוויותיו הסתומות בנוף־מכורות־ילדותו ועד אחרית חבוטיו האישיים־הלאומיים. ובאמצע — חייו של אדם וגורלו של אדם. הודעויות הנפש בטרם נפלה ההחלטה לעלות לארץ־ישראל, וחרדתה התהומית באניה השטה על פני הים התיכון, פגישתו הארצית והרוחנית עם ירושלים של מטה ועם ירושלים של מעלה, ועמידתו מול תהום היאוש לקול־ליל התנים, המכלה את הנפש מקצה עד קצה, ובסוף הליכת התעוררותו לעמק, לתקוע יתד, להקים אוהל, להדליק מדורה ולהכין ארוחה חמה וציידה לנפש לעם וק־צעיר. דרך מאורעות הדמים, כשתלמינו נתכסו גויות חללים, מאחרי מתרסים וגדרות־מגן, עת פרצו הדלקות בשדות התבואה, מגל המוות קצר בשבלי־אדם רעננות. וליד הזרקור עמד המשורר לכבוש באורו נתיב באפלה הרחוסה, נתיב־אור לעתיד.

אֵלֵינוּ ... עֲמִדֵינוּ! ... יִשְׂאוּ מַאֲמָקִים
 אֹרֶזֶת חֲתִירָה בְּאֵשׁוֹם הָאֵסֶל...
 אָחִי, הוֹי אָחִי בְּדֹרֹת מְרַחֲקִים
 אֵלֶיךָ שְׂעֵתִי מִחִיק עֲרָפֶל..."

וליד הזרקור הזה עומד המשורר וצופה גם עתה על כל הנעשה מסביבנו, בעצמנו, במעמקי נפשנו ובצפוני נשמתנו.

יומן נפשו של הדור הם שלושת ספרי שירתו, שכל אחד מגלה פנים אחרות במציאות־חינו: "ספר השירים והסונטות", "פנים אל פנים" ו"עולם בלהבות". שיריו הלייריים שנקבעו בספרים הללו הם ראי שקוף לכל אותה התסבוכת הנפשית האישית והקבוצית, שנאחו בה היחיד הישראלי בתקופה הרת־אסונות זו, נאחו ללא מוצא, אמנם שירים אלו מבטאים קודם כל את ש. שלום עצמו, יש ובהפלגה גדולה, אולם הוא עצמו פליט ועזועיה של התקופה. הוא נשקף

בהם וגם מעצב אותה. השירה הלאומית אינה אלא אש־דת של שירת היחיד. את הערך הלאומי בשירתו של ש. שלום יש דווקא לבקש בשירת היחיד שלו הכלולה בעצמה — ולא בנו שנוטלת לה גושפנקה לאומית בצדייה — זו שירת היחיד המגלה לעצמה ורק לעצמה את כל צפונות לבה וכל נדחי חוויותיה. שאין גוון, ואין נקי, ואין סדק בנפש מוסחים מרגישותה. דווקא מתוך ביטוי מאכסימאלי של יחידותו באה שירתו על תעודתה הלאומית. שכן היא גם היא מעורה בנפש היחיד, רבודה בתוכה פנימה, מתוך תעודת האנוש שבה מגיעה שירה זו לתעודת הלאום שבה.

האדם באשר הוא אדם, כאשר הוא אכול יצרים וסתירות, כאשר הוא נאבק תמיד, כאשר הוא נלחם כל ימיו בטומאה, האופפת אותו והבוקעת מנפשו פנימה, הוא ה"חומר" לשירתו של שלום. שירתו נעשית על-ידי כך כעין זירת התגוששות למאווינו, סטיותינו וקרבותינו אנו. מה שמתחולל בנו שלא בהכרה, אם גם בהכרה הרי בזעיר-אנפין, שלא ייבזקו חיינו, מתחולל בו בהכרה פיוטית מלאה ובריבוי פנים וממדים. ואנו עדים, וגם משתתפים וגם שופטים לאותו קרב-משפט נהדר המתחולל בנפשו — בין הטומאה ובין הקדושה, בין החושיות ובין הרוחניות, בין הזמני ובין הנצחי, בין האני ובין המוות. זו התמודדות-איתנים של האדם עם עצמו בתוך עצמו על עצמו. התמודדות זו ניתנה לנו על כל שלביה, על כל גווניה בשירתו הלירית.

ש. שלום עומד לפני שערי עולם ויחיד ונועלם זה אחר זה. מין חשבון נפש הוא עושה לעצמו שהוא מר ומתוק כאחד, מקום מרירותו שם מתיקותו, מקום מתיקותו שם מרירותו. הוא נאבק עם עצמו עם גורלו — לשם יעוד נעלם וטמיר. בדביקות חסידית, שיש בה מן ההמראה מן הקרקע אל השמים — מכניס אותנו ש. שלום מאחורי פרגודם של הדברים. הסרת לוט התעלומה מעל נשמתו היא כהסרת התעלומה מעל נשמת העולם. כאבו של הפרט, מכאובם של העצם והבשר והרוח, נמוג במין פשטות מועזעת בים הכאב שלנו-כולנו. המשורר גודש לעצמו את סאת הכאב, מגדיל על נגעי עצמו, למען ירווח לנו. את חטאו ישא בגאון על שכמו למען פרוק משכמנו את חטאנו. הוא זרק גופו לתהום, כדי שנוכל ללכת בדרך בוטחת שעל גביה.

הוא בחר לעצמו את הבדידות הגמורה, כי :

יְהִיָּה סְתָרִי לְאַבְרָהָה שֶׁל אִשׁ –
הָאֶפֶס לִי, לָהֶם רַק הַמָּאוֹר.
יַעֲבֹר עָלַי נֹגֵה וְכוֹבֵשׁ,
כִּלּוֹ וְכָפָא, כִּלּוֹ טְהוֹר הַדּוֹר.

כשבילנו, למעננו, בשלנו הוא אותו קרב נפשי הנערך בש. שלום בין הכמיהה "להיות אני — אני מאד, מאד" ובין המוות ש"באישון לבב הוא מתרווח" בגיח האדם אל העולם מיד מתלווים לו שני רעים נאמנים מאד: האני והמוות. מתחילה נראים הם, ככיכול, כמתחרים זה בזה, כשנואים זה על זה, אולם בהתיך האדם את חייו בכור נפשו — יתפוס את הזוהת העליונה, את הרמונית-הקסם הנצחית השוררת ביניהם. האני והמוות, כרוכים ושלובים יחדיו, מתעצמים לידי עצמיות פלאית מיוחדת.

שירתו של ש. שלום חרגה מתחומי רגש וחוויה, שנקבעו לה לשירת ישראל בדור התחייה. אין רגש אינטימי שכנפש, אין יצר מודח ביותר באדם שלא הגיעו לידי ביטוי בשירתו. ההסתבכות הגדולה בין האיש והאשה (כלילי הסונטות: "מעבר לדם", "אשה", "חנינא בני", "איש ואשה"), ההיאבקות הטרגית בין דרישות היחיד ובין דרישות הכלל, אותה התמודדות נצחית של האדם בין הפחד ובין הגבורה, בין הנקלה ובין הנשגב, ואתו קרב-אלוהים בין הפוזה שבאמת ובין האמת שבאמת, ואחרון-אחרון אותה מלחמת-התמיד המתקיימת בנו בין החיים ובין המוות; — אין שלמות בדברים? אין אחידות? אין הבעה עצמונית וגמורה? אין כיבוש אחרון של הניב? — אולם דבר אחד ויקר צד ש. שלום בחרמו: את האדם!

כִּי יֵשׁ עוֹד אַחַד שֶׁלִּשְׁנֵינוּ קָדֵם –
הָאָדָם!
נְתִיב בְּמִטְר לֹ חֲצֵבְתִּי בְּכָאֵב –
עַל מִי יַעֲזֹבֵנִי

אותו מתח של רגשות אדם ואתו היקף של רגשות אדם, אותה חדירה ואותה התפשטות — הם הקובעים את איכות שירתו. שירים פוליטיים-

אקטואליים, כרוזי יום-יום, ובלדות היסטוריות עתיקות ("משדות כבר"); שירים מן המציאות הרגילה-האפורה של האדם, פשוטים בתכלית הפשטות וטבעיים כולם ומים ושירים שהם בגדר סוד ובגדר קבלה; האדם בהיאבקו לאשרו הפרטי והאדם בתהייתו על תעודת חייו העליונה-המטפיסית. תרבויות שונות ודורות שונים סללו עליו את אורחתם: שלשלת אחת של מקובלים ותיקים ומודרניסטים גרמנים, של חסידים וחלוצים. וככלות הכל ומעל הכל עומד המשורר קסום-עינים מול הכוח הנעלם, השליט בחיינו, בגורלנו, בכל הוויתנו, אותו נעלם שציין אותו המשורר בכינוי הפשוט והמלא רזין דרזין "הוא".

אֹוֹי וַיִּגְוִי וְסוּדִי אֶל שְׁלַחַן הַפָּנִים לֹו אָבִיא.
 אֶת כָּל הָאוֹרוֹת הָאֲרָחִים נִרְו הַיְחִיד בִּי כָּבֵה,
 כּוֹתֵב אֲנִי מִזְמוֹר לְרִטָּט, הַשּׁוֹלֵה נְתִיבוֹ מִנְּבָכִים,
 כּוֹתֵב אֲנִי תַפְּלָה לְרִמּוֹ, הַגּוֹלְמוֹ בְּקוֹנְכִית אֶת הַיָּם.

חטיבה מיוחדת היא שירת התנ"ך של ש. שלום, ודווקא אין כחטיבה זו לציון ייחודו האישי. אין ספרותנו החדשה ענייה בשירים על נושאים מן התנ"ך; ואין משורר שלא התגדר בבקעה זו. אולם חידושו המקורי של ש. שלום מכריע את הקורא בבת אחת, כי בפואמות התנ"כיות שלו שיקע המשורר את בעיות ה"אני" המכאיבות והמחרידות ביותר. גלוי וידוע אותו מעשה-נסים של אלישע, שהחיה את בנה של השונמית, אותה עלילה דרמתית קצרה, הכלולה בפרקי ספר "מלכים", שימשה נושא לפואימה "הנביא והנער". ש. שלום משתמש בפשטות בכל החומר הסיפורי שבעלילה זו ומשבץ את כל הפסוקים, בשינויים קלים לשם המשקל והחרוה, לתוך הפואימה שלו, כי לא להשלים את מה "שהחסיר" התנ"ך הוא בא. אולם הקונצפציה שנתחברה לה לפואימה, ובעיקר בסופה, אחרת לגמרי. בכוח חזונו הלהוט של ש. שלום, פתח הנביא, שהחיה את הילד, את עורקי דמיו והזרימם כולם לתוך גופת הילד, ובה במידה שחם לו לילד, הלך והצטנן גופו של הנביא. וכאשר קם הילד וחי, מת הנביא ואיננו. הקונצפציה עצמה יש בה לעורר תשומת-לב בהפיכתה הפתאומית את עלילת-הדברים, אולם מרכז כבדה של הפואימה אינה בכל זאת בתכנית הרעיונית, קונצפציות כאלה, ויותר משהן פיוטיות הן

אינטלקטואליות, המציא דוד פרישמן למכביר בסיפורי "במדבר" שלו. קונצפציה אינטלקטואלית עוד עשויה לפעמים להבריח את הפיוט מן השיר. כוחו של ש. שלום בזה, שהקונצפציה רצופה תוויה אישית, והיא חווית המשורר שאת כל יקר-חיוו הוא מוסר לדורו. שמצמר נשמתו הוא טווה כתונת-פסים לנער הישראלי, ובה במדה שחם לנו, קר לו למשורר.

וְאִם חֶשֶׁךְ בְּעֵדָה וְכָל עֵת דָּרַךְ -

קַח אֶת עֵינַי.

וְאִם קֶשֶׁה הַמִּשָּׁא וְכִבֵּד מִשָּׂאת -

הִנֵּה כִפִּי לְךָ מִשָּׂאת.

וְאִם בְּלִבְךָ נֶאֱלָם הַפֶּל -

יְהִי קוֹלִי לְךָ הַקּוֹל.

המשורר משלם בחלבו ובדמו, בחלב גופו ובדם נשמתו, את אשרנו הקט, לו קר למען ייחם לנו.

גוית, חוב' המאה תש"ז — 1947.